

УДК 343.4

DOI 10.33111/lre.2019.18.181

I. О. Рощина*,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу,
ДВНЗ «Київський національний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВІДПОВІДНІСТЬ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТАТТІ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У статті аналізується законодавство України про кримінальну відповідальність за катування, а також його відповідність нормі статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, пропонуються шляхи вдосконалення законодавства України з метою попередження цього виду злочину.

Ключові слова: катування, кримінальна відповідальність, Європейський суд, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

В статье анализируется законодательство Украины об уголовной ответственности за пытки, а также его соответствие норме статьи 3 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, предлагаются пути совершенствования законодательства Украины с целью предупреждения этого вида преступления.

Ключевые слова: пытки, уголовная ответственность, Европейский суд, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод.

The article analyzes the legislation of Ukraine on criminal liability for torture, as well as its compliance with the norm of Article 3 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedom, proposing ways to improve Ukraine's legislation with a preliminary review of this type of crime.

Key words: torture, criminal liability, European Court, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

---

*Roshchina I. A., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Professor of the Criminal Law and Procedure Department in in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

CONFORMITY OF THE NORMAL LEGISLATION OF UKRAINE ON CRIMINAL LIABILITY OF ARTICLE 3 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Постановка проблеми. Проблема катувань для людства не нова. Протягом століть катування було основним засобом отримання доказів, широко використовувалося при розкритті злочинів і навіть регламентувалося законодавчо. Так, у Стародавній Греції, наприклад, катування не тільки не було заборонено, але й було цілком законним способом добування доказів [1, с. 46]. Особливо це характерно для часів інквізиції.

Інквізиційний процес вирізнявся особливою системою доказів, суддя і слідчий поєднувалися в одній особі. Широко застосовувалися катування як найважливіше джерело отримання доказів. Засуджені, як правило, засуджувалися до спалення на вогнищі [2].

Сучасне українське законодавство прийняло міжнародно-правові норми, що стосуються заборони катувань. Однак, на жаль, окремі факти застосування катувань характерні для сучасної української дійсності. Дуже гострою проблемою залишається їх існування у правоохоронній системі. Небезпека даного явища, насамперед, полягає в тому, що воно формує негативне ставлення суспільства до правоохоронних органів, розбещує саме суспільство, привчаючи його до думки, що насильство, жорстокість і несправедливість — речі очевидні й природні, а їх застосування виправдане ефективним досягненням тих чи інших цілей.

В останні роки проблема катування в Україні стала актуальною не тільки з точки зору кримінального права, але й з точки зору політики. Україна взяла курс на євроінтеграцію, зокрема поставлена мета вступу до Європейського Союзу. Механічна інтеграція не можлива: існує чітка вимога Європейського Союзу — об'єднання на основі спільних цінностей, серед яких права людини розглядаються як визначальна цінність. Оскільки в Україні немає статистичних даних щодо катувань, справжні масштаби і характер порушень прав людини, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також українським законодавством, встановити досить важко. Тому феномен катування залишається як і раніше мало вивченим. Багато в чому це пояснюється закритістю теми, що існувала довгі роки, демонстративним невизнанням на офіційному рівні характеру і масштабів даного явища. Разом з тим, можна назвати три основні канали одержання інформації про катування: 1) журналістські розслідування і публікації; 2) матеріали правозахисних організацій; 3) соціологічні дослідження.

Наприклад, згідно даних журналістського розслідування в Україні в останні роки зростають прояви катувань з боку працівників правоохоронних органів. 2012 року через катування в українській міліції померло 4 особи; засуджено за катування цього року не більше 20 працівників української міліції [3].

Сьогодні, за даними Міжнародної Амністії катування та жорстоке поводження зафіксовано у понад 150 державах світу, при цьому у 80 державах тортури спричиняли летальні випадки. За даними моніторингу, який провели Харківський інститут соціальних досліджень і Харківська правозахисна група в десяти областях України, кількість людей в Україні, які стали жертвами жорстокості правоохоронців, у 2017 році суттєво зросла, зокрема побільшало випадків побиття під час затримання. Але реальні масштаби застосування катувань в Україні є набагато серйознішими [4, с. 5].

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблему катування з точки зору кримінального права та кримінології розглядали у своїх працях О.О. Житний, Л.В. Левицька, В.І. Манукян, П.П. Михайленко, В.П. Панов, Ю.О. Поліщук, О.І. Тогоєва, В.І. Шакун та інші. Разом з тим, потребує подальшої розробки питання гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність за катування.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження кримінально-правових механізмів боротьби з катуванням, які діють у рамках Ради Європи та ЄС, і напрацювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Основні результати дослідження. Стаття 3 (Заборона катування) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вказує, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [5, с. 216]. Як видно зі змісту цієї статті, вона складається із трьох самостійних понять: а) катування; б) нелюдське поводження або покарання; в) таке, що принижує гідність, поводження або покарання.

Вони розрізняються за ступенем жорсткості впливу на жертву. Однак зміст цих понять не розкривається. Немає їх розкриття і в Загальній декларації прав людини, стаття 5 якої тільки вказує, що ніхто не повинен зазнавати катувань або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання [6].

Дещо ширше розкриваються ці терміни у ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де вказується, що «нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню». Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам [7]. Це тлумачення термінів «катування», «нелюдське поводження або покарання» і «таке, що принижує гідність, поводження або покарання» також не дає повного їх розуміння.

Докладніше дано пояснення цих термінів у Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Так, у ст. 1 вказано, що «для цілей цієї Декларації катування означає будь-яку дію, за допомогою якої людині навмисно заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи розумове, з боку офіційної особи або за її підбурювання з метою отримання від неї або від третьої особи інформації або зізнань, покарання її за дії, які вона скоїла або у скоєнні яких підозрюється, або залякування її або інших осіб. У це тлумачення не включаються біль або страждання, що виникають тільки через законне позбавлення волі, зважаючи на стан, властивий цьому або внаслідок цього, в тій мірі, наскільки це сумісно з мінімальними стандартними правилами поводження з ув'язненими». У ст. 2 цієї Декларації також акцентовано увагу на необхідності обов'язкового покарання за катування: «будь-яка дія, що являє собою катування або інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання, є образою людської гідності і повинні бути засуджені як порушення прав людини та основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини». Стаття 3 цієї Декларації вказує, що «ніяка держава не може дозволяти або терпимо ставитися до катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Виняткові обставини, такі як стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність, не можуть служити виправданням для тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання» [8].

Пояснення терміну «катування» дано у ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, а саме: «1. Для цілей цієї Конвенції термін «катування» означає будь-яку дію,

якою будь-якій особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

2. Ця стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування» [9].

Незважаючи на однозначну вимогу ст. 3 Європейської конвенції та інших міжнародних норм права про заборону катувань, в Україні досить часто співробітниками правоохоронних органів, з метою швидкого розкриття злочину, застосовуються катування. Так, за два тижні до затримання серійного вбивцю Онопрієнка у Львівській області співробітники міліції замучили до смерті 29-річного Ю. Мозолу, якого намагалися змусити зізнатися у вбивстві, вчиненому Онопрієнко. У цій справі був і інший епізод катувань. Онопрієнко зі своїм подільником Rogozinim розстріляли сім'ю поляків, які заночували у машині біля дороги в Рівненській області, забрали їхні речі, а автомобіль з трупами спалили. Оскільки постраждали були іноземці, розкриття цього злочину стояло на особливому контролі, міліція заарештувала двох наркоманів — чоловіка та жінку, яких катували і примушували зізнатися у скоєнні злочину, внаслідок чого один повісився у в'язниці, а другий помер у лікарні. Судити — нікого, зате було відратовано до Варшави, що злочин розкрито. До матеріалів справи були долучені накази про присвоєння чергових офіцерських звань тощо [10].

Європейський суд, розглядаючи справи про наявність порушення державами ст. 3 Європейської конвенції, в тому числі й Україною, неодноразово давав роз'яснення понять катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Однією з перших справ, у якій Європейський суд ухвалив рішення про наявність порушення Україною ст. 3 Європейської конвенції була справа «Полторацький проти України». У цьому

рішенні було зазначено, що відповідно до прецедентної практики Європейського суду, погане поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію ст. 3 Європейської конвенції. Оцінка мінімального рівня жорстокості є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичний і психологічний вплив, а в деяких випадках стать, вік і стан здоров'я потерпілого [11].

В іншій справі «Назаренко проти України» було відзначено, що розглядаючи суттєві умови тримання заявника під вартою та заняття, які йому пропонувалися, Європейський суд також взяв до уваги, що в Україні існували серйозні соціально-економічні проблеми перехідного періоду і що до літа 1998 року адміністрація СІЗО працювала у складних економічних умовах та займалася впровадженням нового національного законодавства і відповідних інструкцій. Проте Європейський суд зауважує, що брак коштів не може в принципі виправдати умови, які були настільки поганими, що перевищили рівень поводження, який суперечить ст. 3 Європейської конвенції. Крім того, економічні проблеми України жодним чином не можуть пояснити або виправдати окремі умови тримання під вартою, які було визнано неприйнятними в цій справі [12].

Основні заходи для попередження протизаконного фізичного і психічного насильства, на думку населення України, полягають у такому: суворе покарання працівників поліції за факти невинуватого насильства, жорстокості, катувань (52 % респондентів відзначили даний захід); поліпшення добору претендентів на роботу в поліції (50 %); поліпшення підготовки поліцейських кадрів у спеціальних навчальних закладах (40 %). У цілому більшість опитаних (72 %) вважають, що проблеми протизаконного фізичного і психічного насильства в діяльності української поліції необхідно ширше висвітлювати й обговорювати у ЗМІ, зробити предметом дискусії в органах влади. Серед потерпілих від протизаконного насильства 81 % погодилися із цією думкою, серед категорії «інших» (тих, у кого серед близьких і знайомих немає потерпілих від протизаконного насильства) — 69 %, серед експертів — 84 %, а серед працівників поліції — тільки 33 %. Серед останніх 42 % опитаних впевнені, що цю проблему висвітлювати у ЗМІ не потрібно [13].

У законодавстві України також є конкретні норми, які спрямовані на боротьбу з катуванням. Так, ст. 28 (Кожен має право на

повагу до його гідності)? Конституції України вказує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам [14, с. 8].

Стаття 127 КК України передбачає кримінальну відповідальність за катування, причому санкції цієї статті досить суворі [15]. Стаття 11 (Повага до людської гідності) КПК України також стосується катування [16, с. 9].

Аналіз ст. 3 (Заборона катування) Європейської конвенції, ст. 28 (Кожен має право на повагу до його гідності) Конституції, ст. 127 КК України, а також ст. 11 (Повага до людської гідності) КПК України і їх зіставлення дають можливість зробити однозначний висновок про те, що зміст цих статей повністю співпадає. Проблема тут полягає швидше за все в тому, що цей вид злочину в Україні не лише своєчасно й повно не виявляється, але й часто приховується. Працівники правоохоронних органів, захищаючи честь свого мундира, йдуть на компроміси з сумлінням, грубо порушуючи закон.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для успішної боротьби з катуванням пропонується:

- переглянути санкції статей 371 «Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою», 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», 373 «Примушування давати показання», 374 «Порушення права на захист» КК України в бік посилення кримінального покарання;

- диспозицію ч. 1 ст. 127 КК України викласти таким чином: «катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково».

Список використаних джерел

1. Манукян В.И. Европейский суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии. К.: «Истина», 2007. 367 с.
2. Український історичний термінологічний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marazm.org.ua/istoria/termin/index.php?file=%B2%ED%EA%E2%B3%E7%E8%F6%B3%FF.htm>
3. Торік через катування в українській міліції померло 4 осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1855473.html>
4. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
7. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. К.: Вид-во Реферат, 2002. 344 с.
8. Декларація. Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй (ООН) Декларація о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.397.0>
9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12.1984 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085
10. Ільченко С. Украдене життя — судова помилка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.helsinki.org.ua/index.php?id=1299148561>
11. Європейський суд. Справа «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97). Рішення від 29.04.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838
12. Європейський суд. Справа «Назаренко проти України» (Заява № 18656/13). Рішення від 29.04.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=594>
13. Бачення населенням причин і способів попередження протизаконного фізичного і психічного насильства як методів розкриття і розслідування злочинів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-260657.html?page=5>
14. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

15. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 11 січ. 2019 р.: (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2019. 264 с.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370.

Стаття надійшла до редакції 24 червня 2019 р.

УДК 343.112

DOI 10.33111/lre.2019.18.189

А. В. Чугаєвська*,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ОСОБИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Здійснено аналіз поняття та стану впровадження досудової доповіді уповноваженого органу з питань пробації в кримінальному процесі, виявлено ключові проблеми їх реалізації та сформувано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне процесуальне право, кримінальне судочинство, пробація, звільнення від відбування покарання, досудова доповідь.

Осуществлен анализ понятия и состояния внедрения досудебного доклада уполномоченного органа по вопросам probation в уголовном процессе, выявлены ключевые проблемы его реализации и сформулированы пути их решения.

Ключевые слова: уголовное процессуальное право, уголовное судопроизводство, пробация, освобождение от отбывания наказания, досудебный доклад

The probation authority pre-trial report terms and its implementation into criminal proceeding status were analyzed, the key problems of their implementation were identified and respective solutions were developed

Key words: Criminal Procedural Law, Criminal Proceeding, Probation, Exemption from Punishment, pre-trial report.

*Chugaievska A.V., Senior Lecturer of Crininal Law and Criminal Procedure Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadim Getman.

CERTAIN ASPECTS OF PRE-TRIAL REPORT UPON EXEMPTION FROM PUNISHMENT